

Mustafa Tanrıverdi, Müttefekun Aleyh – Bir Hadis İstilahının Tarihi Serencamı. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023. 199 s.

Mehmet BOZKIRLI*

***Arş. Gör.**, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı, Kırşehir/Türkiye

E-mail: mehmet.bozkirli@ahievran.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4904-6662

ROR: 00qva7y21r

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi

Geliş Tarihi: 16 Kasım 2023

Kabul Tarihi: 19 Aralık 2023

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2023

Değerlendirme: Bu çalışmanın ön inceleme editörler kurulu tarafından yapılmış ve benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ahif@ahievran.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/pub/ahif>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

<https://dergipark.org.tr/pub/ahif>

Öz

Hadis usulünün anlaşılmasına yönelik çalışmalarda yer yer tarihsel bağlamından kopuk anakronik yaklaşımlara rastlanmaktadır. Hadis usulü kaidelerinin ve kavramlarının tarihsel bağlam dikkate alınarak incelenmesi bu tür hatalı yaklaşımları ortadan kaldırmayı sağlayacaktır. Mustafa Tanrıverdi'nin *Müttefekun Aleyh – Bir Hadis İstilahının Tarihi Serencamı* adlı eseri bu tarz bir izlenim vermektedir. Adından da anlaşılacağı üzere yazar çalışmada, müttefekun aleyh kavramının tarihi süreç içerisinde uğradığı değişimleri ve hadis ilmine etkilerini ele almakta ve kavrama ait birçok önemli bilgiye yer vermektedir. Eserde, müttefekun aleyh ıstilahının kavramlaşma süreci Hâkim en-Nîsabûrî ve İbnü's-Salâh'ın sahih hadis tasnifleri merkeze alınarak incelenmiştir. Bu doğrultuda, Hâkim ile birlikte isnad ve metin merkezli hadis tenkid faaliyetlerinin *Sahihayn* lehine esnetildiği ve İbnü's-Salâh ile bu anlayışın sistemleştiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis Usulü, Hadis Tarihi, Müttefekun Aleyh, Sahihayn, Buhârî, Müslim.

Mustafa Tanrıverdi, Müttefekun Aleyh – Bir Hadis İstılahının Tarihi Serencamı. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023. 199 s.

Mehmet BOZKIRLI*

Research Assistant, Kirsehir Ahi Evran University, Faculty of Islamic Sciences, Kirsehir/Turkiye

E-mail: mehmet.bozkirli@ahievran.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4904-6662

ROR: 00qva7y21r

Article Type: Book Review

Date Received: 16 November 2023

Date Accepted: 19 December 2023

Date Published: 31 December 2023

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) - Plagiarism check (Turnitin)

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ahif@ahievran.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahif>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahif>

Abstract

Anachronistic approaches that are disconnected from the historical context of the topic are sometimes encountered in studies aimed at understanding the hadith methodology. Analysing the principles and concepts of hadith methodology by considering the historical context will help to eliminate such erroneous approaches. Mustafa Tanrıverdi's *Müttefekun Aleyh - Bir Hadis İstılahının Tarihi Serencamı* gives such an impression. As the title suggests, the author deals with the changes that the concept of muttafeekun 'alaih has undergone in the historical process and its effects on the science of hadith. It also includes many important information about the concept. In this work, the conceptualisation process of muttafeekun 'alaih term was analysed by focusing on the classification of sahih hadiths Hakim en-Nisaburi and Ibnu's-Salah. In this respect, together with Hakim, it is defended that isnad and text focused hadith criticism activities was bent on behalf of *Sahihayn* and this understanding was systematised by Ibnu's-Salah.

Keywords: Hadith Methodology, Hadith History, Muttafeekun Aleyh, Sahihayn, Bukhari, Muslim.

Hadis ilminin önde gelen şahsiyetlerinin yaşadığı ve temel hadis kaynaklarının telif edildiği hicrî III. asır hadis rivayet kaideleri ve cerh tadil hükümlerinin belirginleştiği bir dönemdir. Hadis münekkitlerinin hem uyguladıkları hem de sözlü ve yazılı olarak kayıt altına aldıkları bu kaideler günümüze ulaşanlar dikkate alındığında ya da bilinebildiği kadarıyla IV. asır itibarıyla müstakil hadis usulü eserlerinde toplanmaya başlanmış ve zaman içerisinde gelişimini sürdürmüştür. Ancak müteahhir dönem hadis âlimleri tarafından sistemleştirilen hadis usulü ile erken dönem hadis münekkitlerinin uygulamaları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum modern dönemde yapılan hadis usulü araştırmalarında anakronik bazı yaklaşımlara kapı aralamaktadır. Müteahhir dönemde sistemleşmiş hadis usulü kaideleriyle hadis ilminin kurucu otoritelerinin tenkit edilmesi mezkûr yaklaşımın en çarpıcı örneklerindedir. Buradan hareketle hadis ilminin anlaşılması hadis istilahlarının öğrenilmesine; hadis istilahlarının anlaşılması ise ilgili istilahların tarihî süreç içerisinde geçirdiği dönüşümlerin izlenmesine bağlıdır, denilebilir.

Mustafa Tanrıverdi'nin *Müttefekun Aleyh – Bir Hadis İstilahının Tarihi Serencamı*- adlı eseri bir hadis istilahının geçirdiği tarihî süreci ele alma iddiasıyla dikkat çekicidir. Hadis ilminin temel kaynaklarından olan *Sahihayn* tasnif edildikleri dönemde büyük yankı uyandırmış sonraki dönemlerde de bahsi geçen iki esere atfedilen önem artarak devam etmiştir. Bunun bir yansıması olarak hem Buhârî'nin (ö. 256/870) hem de Müslim'in (ö. 261/875) ittifakla tahriç ettiği rivayetler için “müttefekun aleyh” kavramı kullanılmıştır. Mütekaddim ve müteahhir dönem hadis tartışmaları içerisinde kendine yer edinen bu kavramın tarihi serencamının incelenmesinin, hadis tarihi ve usulünün anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Tanrıverdi'nin çalışması giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Yazar, girişte kitabın konusu ve müttefekun aleyh kavramının oluşumuna dair kısa bir bilgilendirme yapmaktadır.

“Kavramsallaşma Öncesi” başlıklı birinci bölümde ise Hâkim (ö. 405/1014) öncesi “müttefekun aleyh” kavramının nüvelerini oluşturan “ittifak”, “resm” ve “cem” kavramlarının kullanımı-na ve “Sahihayn” olgusuna dair değerlendirmelere yer vermiştir.

“Kavramın Doğuşu ve Tartışmalar” başlıklı ikinci bölümde yazar, Hâkim'in geniş kapsamlı “müttefekun aleyh” tanımına, Hâkim'e kadar ve ondan sonraki dönemde *Sahihayn*'in sıhhatine yönelik icmâ iddialarına yer vermiş, Hâkim'in müttefekun aleyh tanımının kendisinden sonraki icmâ iddialarını dolaylı olarak etkilediğini savunmuştur. Öne sürdüğü *Sahihayn* şartları nedeniyle, İbn Mende (ö. 395/1005), Beyhakî (ö. 458/1066) ve Nevevî (ö. 676/1277) gibi âlimlerin Hâkim'e yönelik eleştirileriyle bu bölümü tamamlamıştır.

“Kavramın Yerleşmesi ve İtirazlar” başlıklı üçüncü bölümde, İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) yedili sahih hadis tasnifine yer vermiş, onun bu tasnifle müttefekun aleyh kavramını daralttığına dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Öte yandan İbnü's-Salâh'ın müteahhir dönemde hadis tashihihinin mümkün olmadığı ve sahih hadisin tespitinde münekkit imamlara tabi olunması gerektiği ve *Sahihayn*'da yer alan hadislerin nazarî ilim ifade ettiği görüşlerine yer vermiştir. Ardından Zerkeşî (ö. 794/1392), Irâkî (ö. 806/1404), İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi âlimlerin bu görüşlere yönelttikleri tenkitlere ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) uzlaştırıcı yaklaşımına temas etmiştir.

“Kavramsallaşma Sonrası Durum” başlıklı son bölümde ise, telakkî bi'l-kabûl olgusu, tenkidin devre dışı bırakılması, hadiste tashih problemi, *Sahihayn*'ın bilgi değeri, *Sahihayn*'ın merkezî bir paye elde etmesi ve *Sahihayn*'ın kutsal kabul edilmesi başlıklarına yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde yazar, Hâkim'in müttefekun aleyh tanımının hadislerin sıhhatini belirlemede isnad ve metin değerlendirmesini devre dışı bıraktığını ve sıhhatin kitap merkezli tespitine zemin hazırladığını, İbnü's-Salâh ile de bu anlayışın yerleştiğini savunmaktadır.

Eser bir bütün olarak değerlendirildiğinde, “müttefekun aleyh” kavramını oldukça geniş bir tarihî yelpaze içerisinde ele alması yönüyle değerlidir. Ancak konuların başlıkta yer alan tarihî serencama uygun olarak işlenmemiş olması okuyucunun kitaptan istifadesini zorlaştırmaktadır. *Sahihayn*'ın telif süreci ve müelliflerinin kendi dönemlerinde aldıkları övgü veya eleştirileri, Dârekutnî (ö. 385/995) ve diğer münekkitlerin bu eserlere yönelik tenkitleri, mezkûr eserlere yazılan müstahrec çalışmaları, Hâkim'in müttefekun aleyh tanımı ve *Müstedrek* eseri, ardından İbnü's-Salâh'ın görüşleri kronolojik sırayla ele alınmış olsaydı, okuyucunun konuyu takip edebilmesi için daha az çaba gerekirdi. Dolayısıyla, eserin konu dağılımı tarihî serencamı yansıtmada daha tatmin edici olabilirdi.

Eserin şekilsel özellikleri bir kenara bırakılırsa, kurgusu açısından iki temel probleme işaret edilmelidir. İlk olarak yazar, sadece hadis tarihinde değil genel olarak İslam ilim tarihinde bir olgu haline gelmiş olan *Sahihayn*'ın sıhhati ve bunun ifade şekilleri olan “müttefekun aleyh” ve “telakkî bi'l-kabûl” kavramlarını, önsözde yer alan ve tüm kitaba hâkim olan “hadislerin sahihliğinin belirlenmesinde tenkidi devre dışı bırakarak sıhhat tespitinde bazı eserlerin merkezî rolüne atıf yapan bu yaklaşımın tarihî serencamı ele alınmaktadır” düşüncesine indirgemıştır. Bu ön kabul, yazarın konuyu derinlikli ve objektif incelemesinin önüne geçmekle birlikte incelememizin başında ifade ettiğimiz anakronizme düşmesine neden olmuştur. Bu anakronik tavır “hadis usulü prensiplerinin belli başlı eserler lehine esnetilmesi” ifadeleriyle eserin birçok yerinde kendine yer bulmuştur (s. 76, 97, 118, 148). Buhârî ve Müslim bizzat hadis usul kaidelerini ortaya koyan hadis otoritelerinden iken hicri VII. asırda İbnü's-Salâh ile sistemleşmeye başlayan hadis usulü kaidelerinin kendisinden önce ortaya konan eserleri tenkit etmek amacıyla kullanılması anakronik bir yaklaşımdır. Yazar yukarıda alıntılanan hadis usulü kurallarının esnetildiğinden bahseden cümlesinde bazen *Sahihayn* bazen belli başlı eserler ifadesine yer vermiştir. Belli başlı eserler ifadesi, *Sahihayn* dışında bazı eserlerin de tümünden sahih kabul edildiğini çağrıştırmaktadır. Ancak *Sahihayn* dışında hadis tarihinde genel kabule mazhar olan herhangi bir hadis derlemesi mevcut değildir. Mesela hadis tenkitçiliği Buhârî ve Müslim'e yakın görülen Nesâî'nin *Sünen*'i dahi böyle bir hüsn-i kabul görmemiştir. *Sahihayn*'ın zorlama bir şekilde değil; tenkit, istihraç, istidrak ve şerhlerle tabii bir süreç içerisinde telakkî bi'l-kabûl'e mazhar olduğunu dile getirmek tarihî gerçekliğe daha uygundur.

Eserin kurgusunda göze çarpan ikinci temel problem ise, Hâkim'in müttefekun aleyh tanımına yanlış bir anlam yüklenerek kitabın bunun üzerine kurgulanmasıdır. Hâkim, söz konusu tanımında “Ne tür hadislerin sahih kabul edileceği konusunda hadis âlimlerinin ittifak ettiği hususlar”ı sıralamaktadır. Başka bir deyişle o, “Hadis ilminde hangi rivayetlere (ittifakla) sahih denir?” demiştir. Benzer şekilde Muhtelefun fih tabiriyle de “Sahih sayılması hususunda ihtilaf edilen rivayet türleri” kastedilmiştir. Buradaki “müttefekun aleyh” kavramı terim anlamıyla

değil sözlük anlamıyla kullanılmıştır. Buna göre, söz konusu beş maddenin tamamının bilinen müttefekun aleyh kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Yoksa örneğin beşinci maddeye göre hangi hadislerin uygunluk arz ettiği ve hangi âlimlerin bu konuda ittifak ettiği sorusuna cevap bulmak güç olacaktır. Terim anlamıyla müttefekun aleyh, bir hadisin tahricinde Buhârî ve Müslim'in ittifakını ifade etmektedir. Hâkim'in tanımı ise tahricinden bağımsız olarak hadis otoritelerinin hangi hadisleri sahih saydığıyla ilgilidir. Hâkim'in ilk sırada *Sahihayn*'ı zikretmesi müttefekun aleyh terimiyle doğrudan ilgili olmakla birlikte bu kavramın genişletilmesi ya da daraltılmasıyla ilgisi yoktur. Yazarın müteahhir dönemde yaygın olarak kabul edilen müttefekun aleyh kavramının *Sahihayn*'da aynı sahabîlerden yapılan rivayetleri kapsadığını belirtmesi ve bunun dışındaki bazı özel kullanımlara yer vermesine rağmen Hâkim'in kullanımının da genel kullanımın dışında olduğunu belirtmemesi eserin kurgusuna zarar vermiştir. Zira eserin tamamı Hâkim'in geniş kapsamlı müttefekun aleyh tanımı ve İbnü's-Salâh'ın söz konusu kavramı *Sahihayn*'a hasretmesi üzerine bina edilmiştir. Dolayısıyla Hâkim'in *Sahihayn* hadislerini sihhatin en üst derecesine yerleştirmesiyle İbnü's-Salâh'ın yedili taksiminin ilk sırasına yerleştirmesi arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.

Çalışmanın serencamını zedeleyen hususlardan biri de müttefekun aleyh kavramıyla doğrudan ilgili olmayan tartışmalara ve tenkitlere geniş yer verilmesidir. Müttefekun aleyh ifadesi sahih âhâd hadislerin en üst mertebesine işaret eden bir kavramdır. Hâkim'in *Sahihayn* şartlarına yönelik iddiaları ve bunlara yöneltilen tenkitler, *Sahihayn*'ın bilgi değerine yönelik tenkitler, *Sahihayn*'ın kutsallaştırılması gibi konular kitabın konusuyla doğrudan ilgili olmayıp okuyucuyu konudan uzaklaştırmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi yazarın ön kabulü kitabın başından sonuna kadar kendini hissettirmektedir. Yazar *Sahihayn*'ın lehine hadis usulü kurallarının esnetildiğine yönelik ifadeleriyle, aslında söz konusu iki eserde yer alan rivayetlerin sanıldığı kadar da sahih olmayabileceğini ispatlama gayretine girmiş görünmektedir. Ancak bu konuya yönelik somut bir örnek ortaya koymamıştır.

Özetle çalışma, müttefekun aleyh kavramıyla ilgili geniş bir malumata yer vermesi ve Hâkim ve İbnü's-Salâh'ın sahih hadis tasniflerinin müttefekun aleyh kavramı özelinde farklı bir bakış açısıyla ele alması yönüyle alana katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, kurgusu ve bölümlerin tasnifiyle ilgili problemler eserden istenilen düzeyde istifade edilmesini engellemektedir.

Kaynakça

Tanrıverdi, Mustafa. *Müttefekun Aleyh – Bir Hadis İstılahının Tarihi Serencamı*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.